

ШЫН

1925 чылда
үндээлгелгел

1965 ч.
СЕНТЯБРЬ
4
СУББОТА
№ 209 (6226).

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-нин Дээди
Совединин болгаш Министрлер Чөвүлелинин органы

Өртөө 2 көп.

КЫШТАГЛААШКЫН ЫРАК ЭВЕС

Мал кыштагладышыккын — чылдың харысалгалыг үлүсү бирээни. Кажал-хораны, мал чөмөрүн, суггарылганы, кадрларын канчаар белектер алганын, кышка чедир малдын семиртилгенин канчаар организаастаанын кыштаглаашкын чедишкенин эрттерин, малдың баш санын камгалап алыры, мал ажылынын сүт, эт болгаш дүк продуктуларын алыры хамааржыр.

Ындыг түрбүжө бөгүндө байдалды алдыга, колхозтарын болгаш совхозтарын алган хай ууртукчулар, зооветеринариянын тускай эртемчилери мал кыштагладышыккын белектер алганын организаастаанын эң кичээлгелгел эвес, харын чылдың таварында харысалга чок чорукту көргүзүп турар. Элең хай ажыл-агыйларда мал кыштагладышыккын белектер чок кирген эртен чылдың чазыктарын база катаптап турар.

«Тазы», «Шекпэр», «Улуг-Хая», «Тес-Хем», «Барлык», «Өк», «Найрал» совхозтарда кажалар тузун конгуч багай чорутуп турар. Бо совхозтарга 6400 баш хой кирер, кажалар тузун дөң болза, бөгүн оларын чыгында туттумаан. Чөв-Хемчик, Танды, Би-Хем, Тес-Хем, Эрин райондарын колхозтарында тузга чогуу 18 муң баш хой кирер, кажаларын чыгында туттумаан, бар кажаларын септелгенин эгелевээр.

Республиканын чылдың колхозтарында болгаш совхозтарында мал чөмөрүнүн белектери болдуар аржаж оожум чоруп турар. Август 25-те силос кылдыр кукуруза ажаап алышыккын чүгө 16,6 хуу болган. «Тазы» совхозка кукуруза ажаап алышыккын августун баштайгы хүннереде массалыг эгелевээр ужурут турда, амга чедир узамыктырып келген. Ол ышкаш «Найрал», «Тес-Хем» совхозтар массалыг ажаап алышыккын кирээнер. Улуг-Хем, Өвүр, Тес-Хем, Эрин райондарын колхозтары кукуруза силослаашкын эгелевээр.

Август 20-ге чедир республика ситен белектеринин планы 28,4 хуу күөсеттинген. Барыны-Хемчин районда «Болшевик» колхоз ситен белектерин чедишкенин чорутуп, планын 70 ажыг хуу күөсеткен. Ол ышкаш «Шекпэр» совхоз — 69,7 хуу, «Барлык» — 67,3 хуу күөседип алган. Танды районун колхозтары ситен белектерин эң организааст чок чорутуп, планын чүгө 8,8 хуу күөсеткенер. Ситен белектеринин талазы-биле эң хожаал турар «Межегей», «Тинделер», «Көк-Тей» совхозтарда амга чедир көскү

хемчеглер алдынамаан болгаш харын улам дорайтап турар.

Чамдык ажыл-агыйларда кыш бетинде мал семиртилгенин багай организаастап турар, олардын байдалын тодартаан, дүс сөөртүлгенин организаастаан, чөмөр белектер пектерин, автостаттарын, саалда өрөөдөринин, электри четкинин белектерин болгаш өске-даа айтырларын эгелевээр.

Чамдык ажыл-агыйларын болгаш түс-түс райондарын мал кыштагладышыккын белектерин организаастап талазы-биле мындыг байдалды улуг дүвүрээниин болдуруп турар болгаш ам шыңгыс хемчеглер албас болза, кыштаглаашкын берге байдалдарын тургузуп чадап чок.

Кыш ам ырак эвес, ону элек дөң таварлар арже кымда-даа чок. Колхозтарын, совхозтарын ууртукчулары, тускай эртемчилери, СЭКП райкомдары болгаш райкүс-комнар, көдөз ажыл-агыйнын бүдүрүлгө эргеледери мал кыштагладышыккын белектеринде хол-байкан бүгү-ле ажылдарын эң организаастагыч эң шыңгыс хемчегтерин алыр ужураут. Ам үдө бүгү ажыл-агыйларга тузуг бригадаларын тургузуп, чуртталга бажынарнын, мал кажаларын чаз тутуларын, бар тузугларын септелгенин доозар талазы-биле ажылды шалыктын чорутуру чугула. Колхозтарда, совхозтарда бүгү хостуг кижилерин, хойку бригадаларын кижигүнерин, сүт-бараан фермаларын малчыларын, чыгышчыларын болгаш өскөдөрүн даа бөжө хандырып, кыштаглаашкын белектеринде ажылдарын октябрь 20-нч бетинде дооскан турар херек.

Кышка чаш хураганын, бы-жааларын болгаш хаван оолдарын алдыр доруктур чылгач кажаларын чөмөр кылдыр белектеринде ону кичээлгелгел салыр. Изы-бүр аарыгларын болдурубас төлөтө, малды кышка кажаларга кийеринин бетинде, октябрь 5-тен орайтаптай, бүгү оран-сааны, девискээрин аш-тап арыглар, дезинфекциялар, салгындары херек. Ол үдө бүгү ажыл-агыйларга изы-бүр аарыгларга уур малды көрүп, баш бурун-гаар алыр хемчегтерин доозар. Кыш-таглаашкын үдөндө малды ынай-боп сүрер, уэр чорукту болдурубас төлөтө, шээр болгаш бода малдарын козонарга уерин база доозуп алыр.

Мал кыштагладышыккын белектерин чедишкенин организаастаарын ийги чугула айтырым

болза, малды чөмөр-биле хандыра-ры, оларын рацион өзүгээр ажыл-агый болур. Моон ужурунда ситен белектерин, силос салышкын күштелдирери-биле чергелештир тараа ажаап алышыккын-биле кады бүгү саванын болуп алырын, бөдүүн чөмөрүн кыштаглажы сөөртүрүп организаастаар херек. Соок донат дүжериң бетинде бүгү кукурузаны ажаап алырын арга-хемчег алыр. Ол дугайында бүгү силос комбайны-рын, силос массазын сөөртүрүп автомашиналарын, силос түргөй бастыр тракторларын бүгү ажылды айткан хуусаа иштинде күөседип ап шыдар кылдыр ажылдадып кир-зе чогуур.

Малды кышка уур семиртир тө-лөдө, күскү олардын планын-биле ажылдаар, эртенен орайга че-дир малды кадарарын, доктаамал суггарылганы, тараа агыстарын олардын ажылдарын организаастаары эргежок чугула.

Дүс болгаш өске-даа минералдык чөмөр чөмөргө рационунга чугу-ла немередер болур. Оларын бүгү кышкы үдө четир кылдыр ам белектер алыр херек. Мал чөмөрүн камнагалыг чарыктар дөң бүгү ажыл-агыйларга чөмөр белектер пектерин тургузуп, бөдүүн чөмөр-ни үүрмөктөр, шыгылар, ылыра-дыр болгаш дожжи кылдыр херексе-дир-биле дерин, чөмөрүн малга каап бээрин механизастаар херек.

Кышкы олардын түс-түс ферма-ларга, бригадаларга, кодан хойларга, инектерге, чылгач амдыгаштан ху-раап, быжыглар чорук оларын шын ажылдарына малчыларын хары-салгалын бедир ужураут. Ын-чангаш малчын бүрүзү кайы оларын ажылдарын аман билген турар болгаш канчаар ажылдарын боттары планын алыр.

Кыштаглаашкын чөмөрүн мал ажылдашкын кышкы культу-рамырадын эргежок чугула чүдө-дөри тургузарынче ону кичээлгел-ни салыр. Кызыл булуңуларын, чу-нар бажынарнын, библиотекаларын кыштаглаашкын агайы бергенге эвес, аман белектер ужураут. Кө-дөз ажыл-агыйнын район болгаш рай-оннар аразынын бүдүрүлгө эргеле-дери мал кыштагладышыккынга бүгү белектер ажылдарын чоруп турарын хүн бүрүнүг контролонга алыр хүлээлгелгел. Дүжүт ажаап алышыккын-биле чергелештир бис-тин күжүвүсүн бир чартыг кыш-таглаашкынга белектерче салдыган турар ужураут.

АЖААП АЛЫШКЫН—ШАЛЫПЧЫ ФРОНТ

Бүгү ногаан массаны — мал чөмөнге
ТАРААНЫ—КҮРҮНГЕ

Агаар-бөйдүстүң байдалы таарымча чок турза-даа, республика-нын колхозтарын болгаш совхозтарын механикастар дү-жүттү чогуур өйүндө ажаап алыры дөзү күженишкенин демисе-жил турар. Сентябрьнын 1-ге чедир 21,6 муң гектар шөлдүг та-рааларын кестирген. 12,8 муң гектар черниң таразын бастырып ажаап алган.

Незилдениң темпизи ам-даа нуду дээрзин ажы-биле чугаалаар херек. Чамдык ажыл-агыйларда ажаап алышкын үш недела амгы чоруп турар-дыр. Улуг-Хем, Би-Хем, Чөв-Хемчин районнарда тараа кезилдеси онза хожаал турар. Тес-Хемниң болгаш Эринниң ажыл-агыйлары ажаап алышкын амылдарын калбарып чорударын саададып турар. Ында чангыс гектар-даа тараа кестирмез. Ол хире-зинде ун районнарны чамдык ажыл-агыйларында улуг шөлдөрин тараалары шагда-ла быжа берилген.

Машиналарын бүдүрүчүлүүн бедириниң болдунар арга бү-рүзүн шын ажылга, комбайнларын, жаткаларын, автотранспор-туң болгаш өске-даа техниканын үзүктөл чок ажылдарын ханды-рып турар ыңдыг кижилер тараа дөзү күженишкенин демиселге улап алыр. Незилдениң темпизи-биле алырга, Барыны-Хемчиктиң ажыл-агыйлары мурнуку хөвөр мурунда чоруп турар. Районда та-рааларын бештиң бир неэзденен хойу ажаап алдыган. Каа-Хемде беш муң гектар хире тараа кестирген. Ынчалза-даа республикада ниткизи-биле тараа кезилдениң темпизи дүвүрээниин болдуруп турар. Чимээ, Таңдыга беш хоңук дүргүзүндө чүгө үш муң гектар черниң таразын ажаап алган. Би-Хемге он-даа эвээшти ажаап алган. Ында колхозтар болгаш совхозтар чүс гектардан эвээш тараа кестирген. Ууртукчулар болгаш тускай эртемчилер незилдениң нуду темпизин чөс-бөрдө-биле тайылбырларын орданып турар-лар. Чашын ажаап алышыккын шалыптап турар дээрзи мар-

ХҮН ДЕМДЕГЕЛИ

гылдаа чок. Ынчалза-даа херектиң ужуру чүгө чөс-бөрдө эвес. Организаастаар талазы-биле дыка хай четпестер амга чедир-ле чай-латтымаан болуп турар. Чашын үдөндө анаа турган комбайннар урелишкенин, чогуур үдөндө ынар-чаар чүдөдери берээниин, механизаторларын сагыш чөвөшкенин көрбөн турарының ула-мындан аяс хүннөрдө база-ла анаа туруп турар.

Күрүнге тараа дузаары оожум чоруп турар. Республиканың ажыл-агыйлары хүлээп алышкын пункттарына чүгө дөрт муң тонна бичи-ле амгы тарааны чедирген азы планын 7,1 хуузу болуп турар. Тараа белектериниң шак ыңдыг темпизин канча-даа чогулгалыг деп санап болбас. Тараа дузаарының темпизин шит-пирлиг бедириниң болдунар аргалары бар. Ону чедип алыр төлөдө, тараа кургадыр бүгү машиналарын бүрүн күчүзү-биле ажыглаш, оларнын дүн-хүн чок амылдарын организаастаар херек. Ынчалза-даа дыка хай ажыл-агыйлар ону кылбайн турар. Шаңнарда урелип чыдар шын тараалар эвээш эвес. Чимээ, Улуг-Хем районда «Күш-ажылдыг хостуу» колхозда болгаш «Найрал» совхозда ыңдыг болган.

«УТНА 25 чылы», «Улуг-Хая» совхозтар болгаш өске-даа амыл-агыйлар тараа кезилдени он ажыг хоңукта чорутуп турар. Ынчал-жон күрүнге тараа дузаалгалык ам-даа кирбээр. Ажыл-херекти шак ыңчаар көр чоруп-биле эптежил болбас. Тараа күрүнө шыг-жырыны үзүктөл чок агышкын-биле кирер ужураут.

Тараа ажаап алышкын, күрүнге тараа дузаалгалык—эң чу-гула соола. Ону республиканың амыл-агый бүрүзү чедишкенин шитпирлээр турар ужураут.

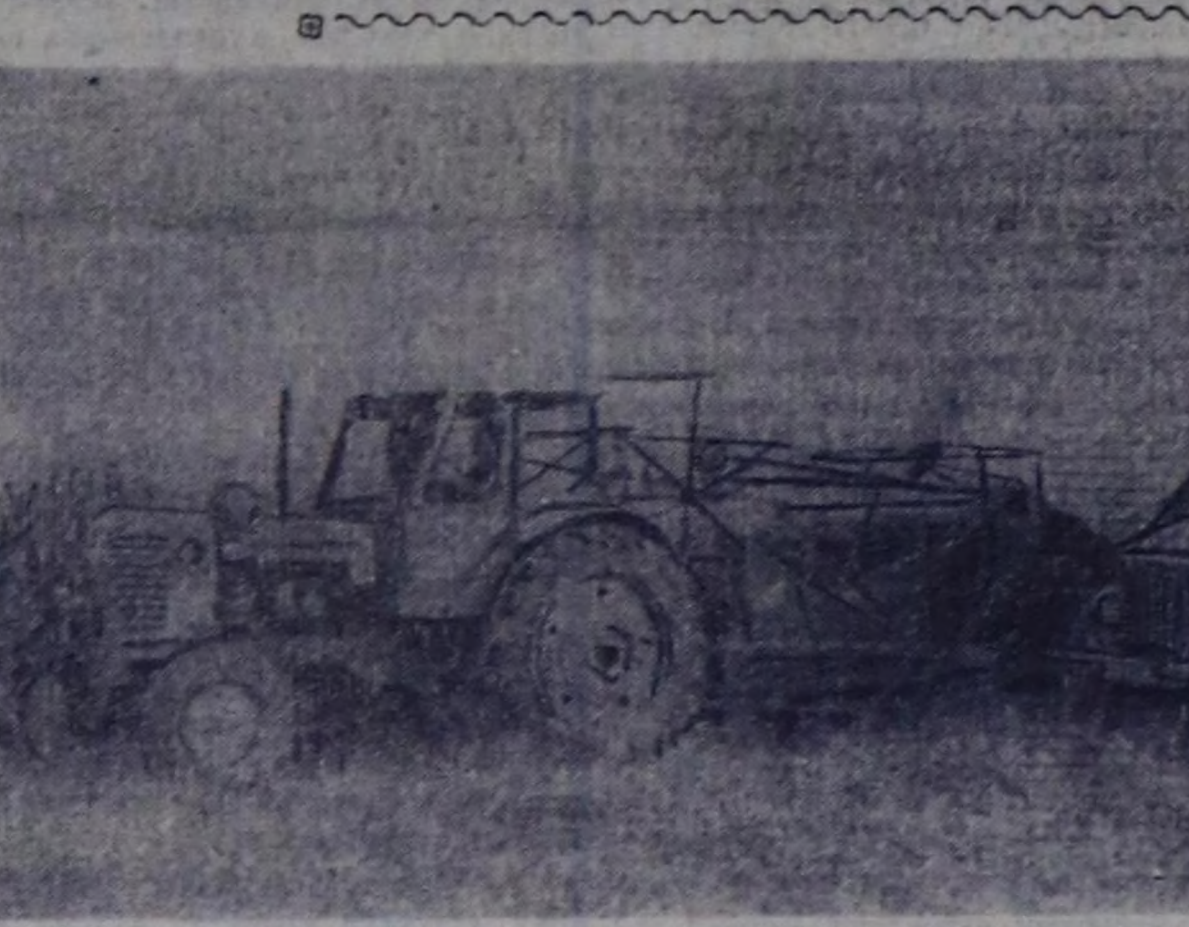
Тараа шөлдөрдөндө медээлер

САРЫГ-СӨП. (телефон-биле). Күсүк дүжүттүң ажаалды Каа-Хемниң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң ховуларында калбарган. Хире-хире болуп турар чашын тарааларга шалыкты уураштырып келжөжөк, шө-лдөрдө ажил соосаан. Комбайннарны моторунуң даажы барын дүр-түзүмгө чедир соосаас.

Ниткиңи херээ дөзү бийбейн амылдап турар механизаторларын түндүгүлгел амылдын ачылында ол артыл дүңгө чедир 174 тонна чагай тарааны күрүнө складтарына чедирген. Комбайнер Сергей Чыдыраа Баяты деп черде 69 гектар кызыл-тасты ажааган. Ол ышкаш механизатор Иосиф Назанов база-ла мурманчыларын одурунда.

Комбайндан шаңче, шаңдан күрүнө складынче тараа сөөртүлгенин амылдап турар чөвөшчүлөрдө Николай Биков, Заурат Илев эң кызымач кижилер. Олар Кызылдың № 1 АТН-зындан барганнар.

Мурнуку чылдарын деңгелинге Тараа кезилдениң озаалап тура-рынын, техниканың чедир септетти-нинин көл чылдаганы болза бо ажыл-агыйда доктаамал механиктиң чогуңда. Тарааның хемчээлгелгел а-жаап бол, ону шынарлыг ажаап алы-болай. Устүдө четпестери дыйы чылдары ам негетиниң келген.

ДЕТКИЗЕ ЧОГУУР ЭГЕЛЭЭШКИН

Тес-Хем районун башкылар коллектив 1965—1966 өөредил-ге чылдын ийи чылчылар чокка эрттирер деп бир өп-сеткил-биле дүжүрүп алганнар. Айтыртыкы ыңчаар тургустуна бергени-даа анаа таварылга эвес. Чүгө дээр-ге, эртен өөредилге чылында 194 өөреникчилер чангыс класта ка-тап олурган болгаш районун школаларында өөредилгенин шы-нары чүгө 89 хуу болган.

Шуумак 8 чыл школанын биология башкызы эң Никитин ийи чылчылар чокка ажылдаар ду-гайында эгелекчи саналыг көдүрүп үндүргөн, ол школанын кидире-ру эң Чымдаан анаа каттышкан.

Өөреникчилерин чангыс клас-ка катап олурар чорун болду-рбасты аргалары бар бе, киди-мгө дээрин башкылар анализтеп көргөнер. Ынчангаш олар: «Ын-дыг арга бар» деп түнөдө кел-генер.

Эртен өөредилге чылында О. Шынааның өгө болгаш Устүү-

хостуң дирекциязы, ында партком школа ажылына кичээлгелгел тергип четпес салып турар. Эр-тен өөредилге чылында ында ор-тумак школаның 8-ки класын өөреникчилери санга шыгалдаа ү-енде 44 кижиден 29 кижиге багай демдектер болгаш таварылга э-вес. Совхозтун девискээринде О. Шынаа школанын септелген эртен чылын саадаан, а Берт-Дат база ыңдыг болган, а Берт-Дат школанын оттулар ыш дүжү-рерин ам-даа бодайын турар.

Школа ажылына кичээлгелгел сал-бас чорук «Чогуура» колхозтун баштаар черинде болгаш Шуу-мактың улетип комбинатының дирекциясында база бар.

Ийи чылчылар турбас кылдыр ажылдаар талазы-биле районун башкылар коллективиниң көдүрүп

үндүргөн эгелеашкын район, кө-дөз Советтериниң комсомол ор-ганизацияларын, бүгү хой-нити организацияларын база ада-не комитеттериниң бүгү талазын дет-кичезин алган турар ужураут.

«Башкылар ыңдыг айтыртыкы кө-дүрүп үндүргөн болганда, ону күөсүдери чүгө оларын херээ-лына» дээр чергелит буруу бе-лишкенин кажап-даа турбас ужу-раут.

Тес-Хем районун башкылары көдүрүп үндүргөн эгелеашкын ээ-зинге чедир, бо өөредилге чылында ийи чылчылар чок ажыл-даар сорулганы күөсүдир дөзү чугу-ла бажыны кылдыр, районун ууртук организаациялары ол эге-лээшкенин бүгү тала-биле деткир дээринге быжы-биле идгээр ужураут бис.

РЕСПУБЛИКАДА КӨДӨЗ АЖЫЛ-АГЫЙ
ПРОДУКТУЛАРЫНЫҢ САДЫП АЛЫШКЫНЫ

(1965 чылдың сентябрь 1-ге чедир, хуу-биле)

РАПОННАР	СУТ	ЭВТ	ДУК
Танды	90,8	51,3	91,4
Барыны-Хемчик	81,7	40,4	85,6
Бай-Тайга	81,5	52,8	87,7
Каа-Хем	80,0	41,8	77,8
Чөв-Хемчик	77,7	39,8	90,9
Тоңу	73,6	48,5	100,0
Өвүр	73,4	32,8	79,9
Би-Хем	72,6	34,0	101,8
Улуг-Хем	71,2	37,7	96,9
Тес-Хем	63,0	28,1	83,1
Эрин	31,9	14,0	77,8
Кызыл хоорай совет	85,8	41,5	—
Республика ниткизи бис	77,4	39,1	88,2
Эрткен чылы бо үдөз турганы	67,2	44,8	84,6

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Даштыкы херектер талазы-биле комиссияларының хуралы

Нейтралитет болгаш бот-бодунга халлашпас дугайында ССРЭ-ниң бол-гаш Хааныг Афганистаннын аразы-нда 1931 чылдын июнь 24-теги керээниң күштүг болуу хуусаанын уадыр дугайында 1965 чылдын ав-густ 6-да Москвага ат салдыган протоколду күштүг болдуруп баш-лаарын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга ССРЭ-ниң Дээди Со-вединиң Эгеледиг Совединиң бол-гаш Националар Совединиң Дашты-кы херектер талазы-биле комис-сияларын сүмөдөө.

Комиссияларын сентябрь 2-де Кремльдин Улуг ордунга болган каттышкан хуралында ол шитпирин хуулап алган.

Ол протоколду күштүг болдуруп башлаар дугайында ССРЭ-нин Ми-нистрлер Чөвүлелинин саналын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даамчдыг бергенин бау-гаар комиссияларын түнөөл үндү-рери-биле депутат Ю. В. Андропов-тун даргаалаашкын-биле комиссия-ларын кижигүнери чугаалашкан.

Совет чазактын даасканын бау-гаар ССРЭ-ниң Даштыкы херек-тер министри А. А. Громыко ол ху-ралга дыналыг кылгаш, нейтралитет болгаш бот-бодунга халлашпас ду-гайында совет-афган керээниң ужу-рдузанын тодарыг көргүскөн.

Ол керээ болза Совет Эгелединиң болгаш Афганистаннын аразында найырдыг база чагай кожа-хөл-бөз харылааларын быжыглар со-рууда-биле чарыганын, ол харылаа-ларын үндөйүн В. И. Ленинниң шутт киржиглери-биле Октябрь Ре-волюциянын соонда баштайгы чылдары-ла тургускан деп, А. А. Громыко медгелген.

Афган тала нейтралитет болгаш бот-бодунга халлашпас дугайында керээни улуг ужу-рдузанын харын көрүп турар болгаш чогуу-на харын бо керээни 10 чыл үдө уадыр ду-гайында эгелеашкын афган тала

кылган деп, ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри чугаалаан. Бо керээни дараазында он чылга уадыр Совет күрүнениң чугула эрге-ажы-тарыга тааржыр кылдыр Совет чазак санап турар.

Хуралга депутат Т. И. Соколов, депутат, армия генералы Д. Л. Леонович, депутат Н. Д. Хувабиди-ев, депутат А. А. Суров база са-нал бергенин.

Даргаалык Ю. В. Андропов чу-гаалаашкынның түнөөлүн үндү-рүшпаш, нейтралитет болгаш бот-бодунга халлашпас дугайында ССРЭ-ниң болгаш Афганистаннын аразында керээни күштүг болуу хуусаанын он чыл уадыр дугайында совет-афган протоколду комиссия-ларын кижигүнери долу бир өп-сеткилгел үнөлөп көргөни демгел-лөө.

Дунай хемде «Демир хаалгаар» дээр районга «Джернал» деп гидро-энергетиктиң болгаш судно чорутуу

системаны югослав талааның туза-рынга экономиктиң болгаш техниктиң деткиме дугайында ССРЭ-ниң чазактын болгаш Югославиянын Соци-алисттик Федеративтик Республиканын чазактын аразында дүжүрүлгө-нын база бажылар, экономиктиң бол-гаш техниктиң кады ажалдажыла дугайында совет-ирак дүжүрүлгө-лүгү ССРЭ-нин чазактын болгаш Ирак Республиканын чазактын аразында протоколду башлаар кылдыр ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумун-га Даштыкы херектер талазы-биле комиссиялар сүмөдөө. Ол айтыр-лар талазы-биле дыналыгын ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелинин даш-тыкы экономиктиң харылаалар та-лазы-биле Күрүнө комитетинин дар-гаазынын ораакчызы И. В. Архипов кылган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. П. Гео-ргадзе ол хуралга олуршкан. (СЭТА).

Япон милитаризмни ашкан тиилелгениң алдары дээш

Милитаристия Японияны дүжү бергенин дугайында актыга мутур чээрби чыл мурунда ат салган. Делегенин ийги дайынын доозула-нын демдө болуп ол хүнге турааскал кылдыр шериг албаныгларын болгаш Москваның ажык чоттарынын төлөкөжилеринин байлыгды хуралы Совет Армиянын Топ театрына болган.

Хуралдын президиумунда — ССРЭ-нин Камгалап министин, Совет Эгелединиң Маршалы Р. Я. Маллюковскийни, Совет Эгелединиң Маршал-дары, шериглериниң аңгы-аңгы кезектеринин маршалдарын, генерал-ла, адмиралдар, офицерлер, солдаттар, Совет Эгелединиң Маайыртары, пат-тия, совет болгаш комсомол ажылдакчылары.

Москва Совединиң күсөмүтүн даргаазынын бирги ораакчызы В. П. Исаев хуралды ажыган.

СЭКП Топ Комитетиниң Президиумунуң составын хүнүдүт президиум-га сонгаан.

«Япон милитаризмни чыгза шапканын 20 чылы» деп илеткелди ССРЭ-ниң Камгалап министринин ораакчызы, ракета, шериглериниң Бат-командылаачызы, Совет Эгелединиң Маршалы Н. И. Крылов кылган. (СЭТА).

КУВИСКААЛЧЫ АНЫЯКТАРНЫҢ БИРЭЭЗИ

Часе соонда малгаштамды берген оруктап машинанын оюмунда бол, шиптирлери бургулар-лап чоруп ор. Чези-Тейи эртин чоругуста, кеме берген орукта машинанын дүргөй берди. Улут-Чыргакманын бажыныч мөөнүрүндө чорбаш улус болган-чок-ла ол-бо черлер аттарын айтырып каап чор бис.

Дөө ол ачык ортузунда турар, артымы таланында аргамы-гаштыг тейи Кежегелин-Тейи дээр чүе ийи, оодарым. Оон артында көстүн турар аал малчы Кежегелин аалы ол-ла болгай— деп, бистин-биле кады чоран Маңгырыны ашак чугаалды. Ол тейи чүе мычаар алаанынчыл дугайын доран-ла айтырдычыс.

Шаг-шаанда оон артында ол аргамыш иштине кайтам-чык улут өрүктүг кежеге ашак каан турган джир чүе ийи. Баштык куйгазы-биле кады сол кезип каан болган дээр чүе болгай, — дээр ашак, кезек болган олуту, немер кагы:— Алдан дургуну тузун шаахылап турар уе-даа бооп чапаса чүе боор ийи ол.

Чотум кайы уеде мычаар ала-тынганын дугайында тодиргай хары болдунмай баарга, кижин-доттарынын бодаларын, ты-еымык тыпкан чүе мышак, ала-реттилер. Чамлык кижилер Чин-гис хаанын эжелегине угуула-п турган тыгалаарын бирээни-ни-даа кежеге боор ийи ол джип кагылар.

Улаанада малчы Кежегелин-ниң аалында чөе бериле. Ол бола Тыва АССР-ин аалдары малчыны Монгун Баржыерчи Чудум болду. Ону Хорук-Дал-гуну удузу шаамаан бээр-де Кежегелин джир чүе-дир. Амыр менди солчуп, ашак-агыл дугайы чугаалам олуту, оон кай-чыл мычаар шоалады берген-ини дугайын солчурап айтыр-дычыс.

Дөртүр, көк баштыг ашак-ты дээр тура-ла Кежегелин дээр биле кижиге ашак мышак

кылдыр сагындары чөп-ле болгай аан, — дээр ол хүлүм-дүрү. Оже берген тапкызын кысып алган, улаштыр-улаш-тыр беккек көк мышарын чүдүр сорулупкан, чугаалып уламчы-ламы. — Аныамда кежеге кон-чуг чагай чоран кижик мей. Элеэн хуужир-даа чордум. Уре-жирде кежегени аан алган, де-вирге ол-бо таланын чөп чөпүр чүе болдур ийи. Ын-чааган аныамда-да Кежегелин деп шолааткан кижик мей.

Тыванын революстуг аныактар шиптешиккенин кижип эге-дөөн сөнгөргө аныг демисел-ни мурунку олурунга канчаар киришкен, чокку чыгартка че-дир хой-ниинин ашактын кы-лып чоранын ол улаштыр чуга-лады.

Болуна үе-чегеи Доспан-оол Шолей. Ыспай-оол оларын дуузы-биле мөөл бижикти үжү-дөп номчулар кылдыр өөренип алган. 1930 чылда чөп үнөт тыга бижикти кымыл бузуга организааттыгын бөлүмгө бү-дүн чартык ай өрөгөн, дүргө шиптеди алган, өскөдөни бижикке өөренирген дуулап эге-дөө.

Назы дөгү, бажы көгөре бер-ген, бо олут-чылын билебес ке-жээ кижик бола Тывага национал революстизмн херзон уламчы-лап, культура революстизмн не-тереди турган 1925—30 чыл-дарын кувискаалчы аныактары-ны бирээни, тыга араттарын аде-кежиктиг амдыралды дээр демиселди, 1930 чылдан бээр партия кижигун.

Хой-ниинин ашактыга оон кижип келгенин долчулап көр-гөргө минди: 1927—31 чыл-дарда баштай сүмүг, оон соонда Сыстыг-Хемин ашак уургайы-га реванс (революстуг аныак-тарын эжелди) үрүнүн дара-ам. Оон соонда ЧАЭ даргазы, су-му даргазын ораакчыны, су-му даргазы, сумунун нам үрү-нүн даргазы, колхозтун партия организааттыгын секретары,

колхоз даргазы, хову бригадир, мей бригадир. Ол-да ашактыга 1958 чылда чедир ашактыг кел-ген. Тускай өртем-сүргүтүг өөренич чоран аес, дисектеши олутупкан, ашак бижип сөм-бурга чарты-биле бажип чо-раш, «А», «Б» өренип «алган кижик оон артык канчаар боор. Болуна шыдар шак-биле чо-нуң херэ дээр туржуп келге-ни-ле ол.

Чонну амдыралын ажикиде-ри-биле 1930 чылдар үзүндө феодализмн хөрөгизин хавы-рып, аныамда улап турар уеде ол баштай реванс үрүнүн дара-ам, оон соонда суму даргазы апарган. Сумунун кувискаалчы аныактарына болган аныамда далам алган, ол сорулган че-диникин боттадырган. Ол дугайын ол мынчаар чугаалап ол-у-р.

Хайраканга Дөө-Лама, Де-дөртүр, Баян-Талага Тодаштай, Холчуттуге Дайлар, Чыргакы Амбирит, Шемиге Дамдын-оол, Хор-Тайгага Онер-оол, Хондере-йге Канлан-оол дээр оон-да өскө өшөр бо ашакты чөп-чеге де-ге эгедэе бис. Байлар акаа удур күш организааттар чай алына-а-нар. Дууламчы алган аныактар-ны өөрүшкүнү чүе дээр! Куу-лар Амак, Донтак Чалаажык, Са-рылар Шолук-оол олар дуулам-чы алган аныактарын каш-ла чыл-дар өрткөдө колан-колан кыл-дыр өртүрүп алылар. Олар су-мунун мурунчы малчынары деп мактады-даа чөрдүр.

Ичкымай канчаар ийик, фе-одализмн малчыны дээр чүеи-ды хөдөк кижилерин ашак-лап, өртүрүп мал-дыр. Оларын күжү халаска дарап турган байып турганар болгай. Ол мал-чы хавырап, «сидерин-дир» дээр аныамда берип каарга, олар улам кымык ажаап, кара-таар болгай.

Тыва араттар революстуг нам, чакыттык материалды дуулам-чына далам алган, боттары-

ны ашак-агыл саймалары-биле чөргөшүр культура рево-люстизмнн чайынчанат хө-рөг — чөп тыга бижикти улут өөрүшкү-биле улук, аал, бөдүк ашак-биле бөдүмнөр болуп алган, ону харамдыгы өөренип эгедээ.

1958 чылдан бээр ол баштай ангор өшкүр ажаап турган, сөөлүг беш чылдарда Ак-Хайын хойжу бригадизмнн кежигуну, «Чыраа-Бажы» совхозтун хой-жи малды келген. 1963 чылда бо малчы чүе төрүүр хойга оонаштыр 125 хураганын менди доруктурган болган хой бургу-ден 2.35 кг дүктү кыргып алган. Чыл бүрүдө мал ашактыга ча-гай көргүзүлгөни чедип ап ке-ргени дээр Монгун Баржыерчи-не чылын Тыва АССР-ин ала-дымгы малчыны деп атты ты-пыскап. Эрткен күзүн хуулап ал-ганы тогу хойларын чүе ба-жына оонаштыр 73 хураганын бо чылын камгалап доруктурган, баш бургузунен 2, 214 кг дүктү кыргып алган (хураган дүгү бо-лаш агар ында кирбей турар).

Кышкы уеде чаш хураганар-ны канчаар ажаап доруктурар-ны дугайын чугаалажып олуту-вуста аалдымгы малчыны мын-ча дид:

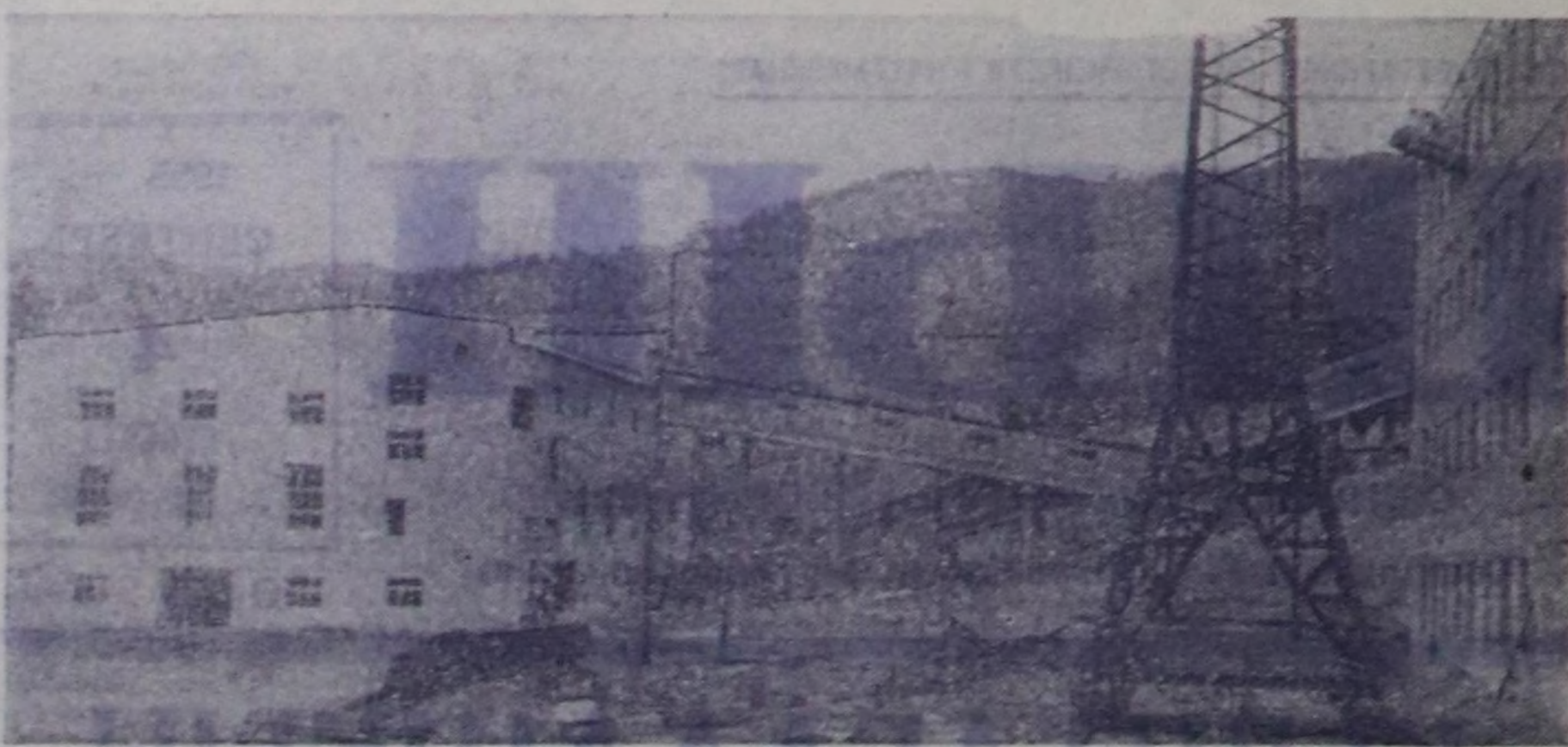
«Көк сиген хандызын чар-ба-биле холаш, сүттеп бээрге, хураганар чүе-даа төрүбүс до-ругар, кара сүтүнү кадыргызы-деп болур чүе-ле болгай, чайгы дегидеги тергени болур.

Кожанында аалга баарымыска, бо чылы хураганар хуулап ал-ган Ондар Санжы. Ондар Кочал оларын чугаалы ол малчынын сөстөрүн алаптыг багыттык:

«Кежегелин аалында келген хураганар өскөртөн келген ху-раганардан орачок артык шы-рык болу.

Чаш Тыванын төөгүзүнү база бир тургүзүчү бо дорукту-ла-ды малчы келер чылын кы-жына база-ла тынамчалыг беле-кенип турар.

С. ПАВУ.

Хову-Аксинда «Тыва кобальт» комбинаттын тудуунун бир участогунун хевир. Фото В. ФУНТИКОВТУУ.

ЭКИ КИЖИЛЕРИВИС Хөгжүмчү, спортчу

КАДАРЧЫЛАР

«Болчага», «Ынакшааның мыс», «Харжыгаш» деп мрлар аныактарын мык мрлары апарган. А оларын аягызын чо-гааткан анык композитор Оор-жак Кара-Кат Кымылдын музыка учкышын адооскай, төрөн Ба-урыш-Хеминге чедип келген соонда, Чоюн-Хемчик, Барын-Хемчик райондарын дөсөк-ринге ады-суура алгып, уаусту-хөгжүмчү болу берген. Оон ка-ды чоруп чорупу агиткультбри-гадизмн бо черлерде барбаан, чөтөдөн чери барык чок болган.

Чоюн байыр-наамын бол-ган черлерге оон баянынын үнү «агыламын турда, «Анык мөге Ооржактын оонам ундурүр» деп кыгы база дыналы берге-дөр. Солак-шуулаан чөе кеткен күдөр хуура, өр, ашак мышак де-вир үнүп келер. Ол «Болышев» колхозтун мабказыга хуура-кеш, үжүр байлажып, Шекте-рин мабказыга шугулап үнөсө, малчынарын республика На-амына кал келген. Алаан дөрт-түн аразына бир-де дугаарында бо чылын олутурун ол. Ынча-зажок чедикшикниг хуужип, шилиндек мөгөсөрин хуужине-гү үжүр чери алган, тургудан кы-ган чаш содак-биле шаңнадып, республиканын спорт чөвөселин үжүр чегини дипломун алган келген. Бо дээрге оон тос хар-мөге Кара-Каттын бо чылын чайгы сезонуна чедикшикни-дир. Ол чүе мөге аес, база конькиге мабзарыга мергежип,

спорттук бо хевиринге үжүк раз-рядты чедип алган. Республика маргылааларына бо талазы-биле шаңнадып, 3-ку, 4-ку черлерин ээлеп-даа келген.

Кара-Кат чүеде болу спортка мергежип турар аес. Ол — иде-кейлиг хой-ниини. Оскен, төрөн сууру Дон-Терезинге тыга хуура секциясын организаатп тургу-каш, ону богу уауступ келген. Дегээлдер, тевер, чартыктап арга-ларын бүүрелдиг аягылап тур-гаш, күштүг мөгөсөргө Дат-Кара, Х. Ашак-оол, М. Суудуй-оол, К. Заво, С. Орус-оол, С. Сарылар болган өскөдөн-даа чини-биле дүжүргүлөни чаш хуужип эге-дөп чоруп эштеринге чугаалап, ол аргаларын канчаар ашак-ларын айтып берип турар. Оон ө-рөдип турар анык мөгөсөрини-ни иштинде О. Көгөл-оол, К. Ха-жит-оол, Б. Часкылык, М. Самыч дээр мышак анык кижилер чо-нуң байырдаларына чедикши-книг хуужип турары өөрүчүг.

Дон-Терезин суура К. Ондар мышак массачы спортчу бар бо-ланы-биле хол, бут бөмбүүнү 32 доктамаал ойнакчылары бар. Бо доктамаал ойнакчы спортка не-псурун аныактары спортка не-псейлиг, мынчан оларын ара-зында Н шериг кезиде шырак спортчу, хостуг хуураше спорт мастери атты чедип алган Куула-Калин-оол, самбога олар раз-рядчы О. Мартаалы биг бар.

А. ДОПЧАА.

Анык кадарчы Хирлиг-оол Оюн бөдүнүн ашактынын дугайында мын-чаар чугаалап турар: «Бо чылын эр-те төрөн бир кодан бызаалары ху-дөп алган, Дөргү-Арыг бажынын олар-бедчинри эки, серин чайла-га чайлап, оларын бирээниден хонукта 500 грамм немелде декин-и адырын хуураштып, казырып турар 120 казырманын бирээниден орту-мда-биле 700 грамм немелде декин-и адым. Оларын мынчаар семир-киргинге март айың 20-ден сонгаар чазаны чугаа болган. Оу чөпү эр-тирп, харын-даа ийик дүжүп ке-ргенде чазарга балмы, дүргө экир-бес, оон ийик оонагар деп чүвени практикадан көрдүм.

Х. Оюнун ашактыг турары «Эле-гес» совхозтун Элегес салбырында Кыс-оол Оюн база казыра казырып, дөрт чыл ашакташ, хууладегин үргүтүч ашак күүсөдип келген.

«Көк-Тей» совхозтун күш ажаа-чызы Л. Абрамова ашактыга чаш аргаларын тынгыгар ашакташ, тус-кай эртемчилерин сүмелерин тын шиптедип, анык-бүрү куштарын канчаар эки азырап өстүрүлгөни дугайында номнарын номчуп, ону ашактыга ашакташ келген. Ынча-гаш оон ажаап өстүрүп турар куш-тары менди элч келген.

Ам Л. Абрамова чыл төңүзүгө чедир 4380 куш бодаларын өстүр-гө, С. ОЮН.

Дуржулга участогу

Бистин республиканын хой-хой школары көдө суураара бол-ган-биле колхозтарын болган совхозтарын ашак-агыл чоруду-газын а-не чок. Күсү уелерде ногадаларын болган тараан дүжүттерин ажаап алырыга өөреникчилер массалы-биле идепкейлиг кижип, илгериле улут дуузын чедип, күш-ажыга өө-рөнип ап турар. Моон-биле чөргө-лөшүр школаларын өөргөдө-ки-жизилдиге ашактыга болган школарын дуржулга участогу улут ролюг. Тадым районун школарыннын участотарын дугайында Бай-Хаакка болган бо-танька башкыларын секция-зынга чугаалашкан.

Балганын, Владимирова-ныч, Хову-Аксинин, Кара-Хаа-гыш сес чыл школарында бол-ган Элегестин ортукма школа-зында участотар өөргөдө-ки-жизилдиге ашактыг базамы апарган. Оон учурунда ол шко-ларда өөргөдөгүн бо хевир бек-тик түнелдиг болган.

«Элегес» совхозтун ортукма школазында ашактыг элзег деле-регил көрүлүш.

Хочун улут ашак-агыл «Эле-гес» совхозтун директору Г. П. Балабанов школарын херэне партияны өзү-биле кичээлге са-лып, үнелгиле улут дуза чедирген. Школа (директору аш. Ф. Ф. Му-хамедгареев) бүүрелде бригад-лыг, совхозтун техника-биле оон шөвүлөс ашактап турар.

Элегестин ортукма школарын дуржулга участогуна кайгачык түнелдер чедип алдыган. 2,5 метр сылтгы ногаан күкүрүз, 1,5 метр бедик сылтгы, тевер ка-рыш мажыктыг «Мылтук» — 553 деп кымыл-тастын сорттарын баш-тайр тараалар аймаа школа-ла дегээ. Картофельдин ийи сор-тары, морковь, арбуз дээр чөргө-лөп ногадал болган бахчы кул-туралары кирген. Биология башкы-лары Оюн Нина биле Монгун Базыр оларын эки ашактап, башкылаачынык мастердери апарганын демдөргөп чугула.

Элегестин агаар-болдус байла-лында бедик дүжүтү бээр кымыл-тастык чаш сортун тыганынга школарын участогу үдүн кир-ген. Алдыгы класстарга тараалар аймаа өөренип турар.

Школарын кымыл-тасты шөпө-лөстүргөн шөү 6 гектар. Адаа элзег хой сорттарын, агы-агыг хуулаарада үренин-биле чаш-кан. Дуржулганын көргүсөни бола, Элегестин хууларынга ө-н-не таарымчалыг хуулаа май-ны 1—10-га чедир, чаштырар нормазы гага 180 кг. Бо чы-лын дуржулганын улут шөү 27 гектарга кылган. Гектардан 20 центнер ап болурун баштайгы санаащынар көргүсө.

Совхозтун бүүдүргөсине ар-буз улут оруктагы болурун шко-лачылар көргүсө. Школарын 2 гектардан алап дүжүлг ову ба-гыттал турар.

Тадым районун школарынна саз өстүрүп ам-даа каваяда деп болур. Чөргөч чөргөч саз Ко-е-товскийн 8 чыл школазында бар. Оске школарда каттар аймаа бар, а чикитиг мышар чок. Бо чөтөстөрүн уауткары чугула. «Межесей» совхозтун Алаас сес чыл школазында дуржулга учас-тогу чок. Школарын чаш дирек-тору В. Балашов чүн болуп тура-ры?

О. КОРОДА.

ХОВУНУН АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИНГЕ

Улут-Хем районун колхозтарын болган совхозтарын хову-шөлдө-рөгө ийитини чылыга бижып чө-сүрүп белектээр ашак хайымчы-нын чоруп турар. Ховунун ашак-и-шчилери биле кады, малчынарын са-гыш салымчыны база-ла олче у-лаанган. Тараанын массалыг ажаап алышкынын чорударына районун култура албан черлеринин ашак-дакчылары боттарынын үдүн ки-рип турарлар. «Х Улут хуула» кол-хозтун дөсөк-дөсөргө турар көдө клубтар хову бригадаларында болган фермаларда ашак-ишчилер-ге эки бараан болуп турар. Клуб эр-гелекчилери эштер Лионид, Серен-оол, Биле-оол агитаторларын кү-жөне даанган, хову тураларына лекция, беседаларын номчуп, агит-хууластарын болган хана солунар-ны үндүрүп турар. Көсү агитацияге база кичээлге салдыган.

Баян-Кол библиотеканын эр-гелекчи эш Кондратьевин ашакты чөпүчүлөс чедип алган. Хову бригадаларына көсөр библиотек-ларын организаатп. Библиотек-аларын бирүр номнар бар. Мурун-ка саналып, механизаторлар дугайы-нда номнарын моон тып ол болур. Хо-лу туралаанда ашак-ишчилерге со-лундарын, журналдарын база эккен турар.

Чаш-Холдун Култура бажычынын база Көк-Чыраа көдө клубунун ашак-ишчилери дүжүт ажаап алышкынын үзүндө агиткульт-

бригаданы организаатп. Олар си-геничтер болган тараагыларга концерт көргүзүп, корданыр. Хову тураларына агитхууластарын, «а-ныктыктын» үндүрүп турарлар. Кү-жизилдиге ашак-иштин кижилери хостуг үзүн культуруг эрттирган дээр агиткультбригаданын кежигун-ниси кичээлгеи улааттырган.

Хайракан, Чолураа, Алдым-Шы-наа көдөз клубтары хову турала-рында көсү агитацияны эки тургу-кан. Ылаңгыга СЭПК ТК-нын март Пленумунун шиптирлерин ашак-и-шчилерге боттадырыныче база мурун-чалычын ара-дуржулганын не-тердиге кичээлгеи улааттырган.

«Күш-ажылыг хостуг колхозтун ашак-ишчилеринге Эйл-Хем көдөз клубу көсү агитация талазы-биле улут дуза чедип турар. Агитху-ластарын доктаамал үндүрүп, ашак-ишчилерин ортузунга социалист чарыштын түнелдиге чырыдып кел-ген. Кауб эргелекчи эш Билчир-оол бо ашак-херекти эки үдүртүп турар.

Ынчалла-даа чамдык көдөз клубтар талазы-биле чүе-даа кылбай турары хараадыган. Моон мурун-ла эки ашактыг турган Ийн-Тал кө-дөз клубу ховунун ашак-ишчилерин-че бо уаалаа кичээлге салбай тур-тар. Моон мурунда хову-шөлдө-рөгө ашак үнүшкүчүлөс организа-таан-даа болза, районун культу-ра бажычынын автоклубу көсүк ху-верде үнүшкүчүлөс соматкан.

Култура ашак-ишчилерин бүрүзү бо хуураде ховунун ашак-ишчилерин ортузунга туруп, культура-массалыг ашак-ишчилерин үдүртүп, башкарар ужураг.

В. АНКУДИНОВ.

Шала сарыгамыр шырлайт, хонг карактарды, 50 хар ака бер-ген херэжөн кижини Барын-Хем-чик районун төвүгө болгулаан мурунчы малчынарын, хөргө-жерин чөвүлөс хуурааларына бол-ган район Советин сессияларын-га болган чок-ла көрүп болур.

Ол бола район Советинин депута-ты, Тыва АССР-ин аалдары мал-чыны, районун хөргөженин аразында база бир активчи, «Бар-лык» совхозтун мурунчы хойжуу Ооржак Ундун Хунай-ооловичини кадым Ооржак Сегелер Ак-ооловна-дыр.

Ундун Хунай-ооловичини эки та-нымы мей. Ол совхозка хойжу болуп ашактаанында бээр эрткен 12 чыл-дарын дургузунда 100 хойга оонаш-тыр чүтөн ашак хураган ап көр-бөз. Эрткен чылын күскээр партия райкомунун секретары Тулус Арапханович-биле кады Ооржак Ун-дунун ашактыга чөдө берген, хой ашактынын талазы-биле мындыг ай-тыры салдычы:

— Чаш хураганарын камгалап, ону доруктур азыраар болган дүк кыргыдамы-биле чыл-бүрү бедик

ДЕПУТАТ ХОЙЖУ

көргүзүлгөни болуп келдирер, ар-га-дуржулгаларын чугаалап көрү-дөр, Ооржак.

— Ийе, харын мын-ла чүе ол. Маа келген дарагалар-даа бирги эл-чеге менден айтырып салыраар, сөөлөз, азы район төвүгө хуураал-га-даа чангыс мен чазар мынды-дыр. Шыны-биле алмгы хой ашак-тын, алынганы оон чаш төлүн дорук-тур азыраарына өгүн хөргөжөн эр-еи улут ролюг болур, бо кижик-биле чугаалажып көрүдөрмө — дээр, калдынын арынчык көргөш, хуулаурун кагы.

— Бончуг шынд-дыр, оо!

— Че, чугаалап көрүдөрмө — деп Ооржак Ак-ооловнадан диделис.

— Чүнү чугаалап мен тумдалар — деп, баштай ботунга арай-ла бу-дундун ашактыга чөдө берген, хой ашактынын талазы-биле мындыг ай-тыры салдычы:

— Чаш хураганарын камгалап, ону доруктур азыраар болган дүк кыргыдамы-биле чыл-бүрү бедик

рөгө хой кызыраас, чаш хураган-нар-даа азын-бүрү азыр-ларга таварышпас. Хой дүк-түн дүжүлгү база-ла семиртиге-ден хамаржыр. Бистер чаш уруг-дарыстык маячкар азырап-тежер ийик бис, малчы чаш төлүн азырап доруктурары база-ла шак ындыг бо-лур ужураг деп, Ооржак Ак-оолов-на оон ийик уламчылап чугаалады.

1964 чыл Ооржак Ак-ооловна-нын амдыралында, оон ашак-чоруду-газынга кезезде уттуулукас ой-за өөрүшкүлөдиги чылы болган. Ур чылдарын дургузунда хой ашак-тын хөдүжөргө төлөпчү күш-ажыч салымчынын кижип база хой-ниини идепкей дээр Бар-ыш-Хемиктин ашактыг чөпү Оор-жак Ак-ооловнаны район Советинин депутаттыга сонган. Ол-ла чылын чайында Тыва АССР-ин Лодин Советинин Президиумун Чары-чылы «Республиканын ашактыг мал-чыны» деп бедик атты алаа тыг-кан. Мал кадарып чоран бөдүн хө-

рөгөн кижик — менээ күрүне эр-ге-чагыраанын харысалмагы ашак-ишчилер кылдыр чоңун иде-геп сонгаанын болган чазамдан бе-дик ат тыгасканын боап келген, аргамы-ла бола, удуур-йуг, шып-танар дүп чок хой чангыга ашак-лап тургускаа кээр-дир — деп, Ооржак Ак-ооловна сатыш-сеткил-нин хамзындан өөренип чугаалап турар.

Депутат-биле бистин беседаны чартык шак четтээр. Ооржак Сеге-лер Ак-ооловнанын өт-бүдөз бо чы-лын 100 хойга оонаштыр 112 хура-ганын доруктурган болган бир хой-дан-на 2,5 кг дүктү кыргып алган. Эрткен чылы чачыла-биле Бар-ыштын ортаа Буташка чылаан. Хойларын дегели ортуктап өрү, Күсү тараа шөвүлөгө оона-жаан хойлар улам семирп дээр-инге хойжу быжыг бүүрелдиг ашак-лап турар.

Т. ТАЛАНЧИН.

ШКОЛАНЫ — БУГУ-НИИТИНИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Коммунистиг мөзү-шынарга кижизидер

Удуртулганы күштөлдирер

Эрткен өөредилге чылында чедип алган чамдык ашак талалар-биле чөргөшүр, улут чөтөстөрүн болган чедир кылдымыаан чүдүлгөни 1965—66 өөредилге чылынын бүүдүзүндө Эркин районун башкылары чуга-алажып сүмөкшөккөн. Анык сал-гакчыларын өөредип кижизидер ху-дугу хууладеги районда чамдык башкылар багыт аес күүсөдип турар. Нарын 8 чыл школарын башкызы Н. Дакаа математика башкылаары-ны эки түнелдерин чедип алган. Ол ышмак Кызыл-Сылдыс школарын башкызы С. Доспан. Бай-Дэг шко-лазынын эге класстар башкызы Оор-жак, Эркин 11 чыл школарын орус тил башкызы Т. Тихонова, пи-онер вожагы С. Чайзат, В. Потапо-ва дээр ышмак мурунчы башкылар школарда бар. Чаш өөредилге чы-лында бистин школарын башкы-лар-биле чөтөстөдигин.

Өөредилге-

Чадаана хоорайда республика чагыргалыг хай-ле организацалар бар. Бо организацалары ажил-чорудулгаанда улуг четтестер барын «Шын» суулга бижиг, ол-ла организацалары ууртукчуларына сүе кадар болуп тур мен. Ичингүе кыска тогуруу өвүр районун Хандагайты суурунун эгелзэйн.

Чадаана хоорайда районнар аразынын «Чадаана көдө тууду» деп тууду эгелзели бар болгай. Ол тууду эгелзели өвүр районга бир утда 25 киж киер чунар бажыннын даш тараан 1962 чылды күзүн райкумун бажыннын даш тараан джүрүп эгелзэн. Кажан ажилчыннар черий каскан, таваан салып эгелзэн, орту кирип чорда, ол тутсуу даш чери эсеп-тир даш, ара соскымн каан. 1963 чыл-да эгелзэн. Хандагайты суурунун устунче, 350 метр черде Советская кулумчузунун мурнуу талаанын туура чогуур даш, тавакты кагал уруш, минаар дашыр джүрө, даш цемент-биле кады хырбаланы берген болган. Ичингүе ол туудуну таваа очоан артинан. Чаа тууду даш черинге даш-да, элзизин даш четтестэн, немей белеткеп, сөөртүп эгелзэн. Чунар бажын тууду эгелзэр даш берген. Черек кырында 2-ги таваан салыр даш көннөгө, сөөктү сөөрткөн дашын 100 метр ырак черге джүрткөн болган. Ону база катап сөөрткөн. 1963 чылда чамдык айда кылар, чамдык айда кылабаста, материал четтестеп, азы-бүр чамдыктар-биле чылым туура-туура, туудуну ханазы доозулган. 1963 чыл-даа чунуар тентен. 1964 чыл эгелзэн. Чаады, чайлады, күдди кылгаш, ноябрь 5-те тууду эгелзели чунар бажынны джүрө бис деп аазаащкын берген. Чон амырай-ла берген. Харын район төвүндө эрги чунар бажынны безин септестэн. Ноябрьда бээр даш чунар бажын кайда боор, ол-ла хевээр кыштаан. 1965 чыл уттен. Апрельде мина-мында хар эрип турда, «Чадаана көдө тууду» эгелзели май 1-де чунар бажынны джүрө бис, тур шөф черек даш, суурун чону ары-арай ортан уезиде чыгып алгаш, хар экип, дон доуракты соктап тургаш, улуг күш үндүрүп, чуунду суу киер онгар каскан. Ичингүе-ла бозаа суг дашчын хоолайнын диаметри бичин болганы-биле суг чорбас болган. Ону июлда кылып алган соонда суг назоу үнөөгөдип чоруй, ажалдай берген, 8 минута болгаш, кулуктун суг төнгөн. Ам ол чунар бажын ажалдай чок анаа турар.

Суурун эрги чунар бажынны, чаа чунар бажын ажалдай даш септестэн. Хандагайты суурун чонуну чунар чери ычыл чок болган. Ичингүе ол төвүгүнү буруузу кымдаа? Ол «Чадаана көдө тууду» эргеледин ажилга харымсага чогуна болуп турар.

База бир чижик. Чадаанын рай-улетпур комбинаты Хандагайты суу-га тууйбоп пегинин туудун үш чыл туткап, 1965 чылда колдуунда доо-каш, малгаш хоолар машинаны эки-келеш, мотар сааган, ажилдаын чадаан, кууду ажилдаас болган. Орта ажиллап турган ажилчыннын тараткан. Оон чүү болганга? Район төвүнге тууйбу пег ажилдарына ынаганш, колхозтар боттарынны тууйбу сарайларын ажилдаптайн.

Хандагайты суурун Советская ку-лумчууну үстү бажында артын чыл-дан чаа кылган бажыннары чун-тур тур тамаатылар: Д. Сивил, Ч. Шимитов, М. Арат-оол, М. Ми-тир-оол, Ойду оларын бажында-рында алектри точкаларын кончу-айылдыг кылдыр кириген. Ол ба-жыннарын чанына 4—5 хире метр чагы кадаш, алектри узанынын пашааа чокка чагынын бажына ийи-үш кат кылдыр орааш, бажы-нарже шуут кириген.

«Чадаанын көдө тууду» эргеле-ди өвүрде сес аал ийи чуртаар ийи кат бажынны 1964 чылдын ку-дунда тууду эгелзэн, кырынаан доокаш, соккаш. Ол бажын амы-үеде уругал айнаа чер болган. СЭКП райкомунун бирозунга «Чадаана кө-дө тууду» эргелзелин кол инженерин эш Тачежону чаап экигеш, сана-лы аптарыга, ол бажынны 1965 чылдын октябрь айда кылып доозар бис—дэн. Районда чаа көдө ажил-гай эргеледи тургустунганы-биле тускай артеминерлерин чуртаала ба-жын чок болуп турар, үк бажынны оон эрте доозарын СЭКП райкому ди-дээр, ол дилгени өөренип көр деп аазаащкын береш, сууга барган.

«Сельхозтехника» Чадаана

«Сельхозтехника» Чадаана

«Сельхозтехника» Чадаана

«Сельхозтехника» Чадаана

«Сельхозтехника» Чадаана

«Сельхозтехника» Чадаана

«Сельхозтехника» Чадаана

«Сельхозтехника» Чадаана

«Сельхозтехника» Чадаана

«Сельхозтехника» Чадаана

«Сельхозтехника» Чадаана

«Сельхозтехника» Чадаана

«Сельхозтехника» Чадаана

«Сельхозтехника» Чадаана

«Сельхозтехника» Чадаана

«Сельхозтехника» Чадаана

«Сельхозтехника» Чадаана

«Сельхозтехника» Чадаана

«Сельхозтехника» Чадаана

«Сельхозтехника» Чадаана

«Сельхозтехника» Чадаана

«Сельхозтехника» Чадаана

«Сельхозтехника» Чадаана

«Сельхозтехника» Чадаана

«Сельхозтехника» Чадаана

«Сельхозтехника» Чадаана

«Сельхозтехника» Чадаана

«Сельхозтехника» Чадаана

«Сельхозтехника» Чадаана

«Сельхозтехника» Чадаана

«Сельхозтехника» Чадаана

«Сельхозтехника» Чадаана

«Сельхозтехника» Чадаана

Өвүрде Чадаанын дизельди-алектри станциясы бар. Ол алектри-энергиянын ажилга, эдилээрин чүг-ле Чадаана билер, ону бистик рай-куумскага чагыртпайн турары хо-мудангы. Чижээ, Хандагайты комму-нал-хандырылга конторазынын ыш-дилер хирээни бар. Ол алектри тогу-биле ажилдаар, ол черге ыш дил-дирип алыры-биле албан черлери ча-даашп турар. Чамдык албан черлери 3—4 кубометр дилгит материалын Кызылдан, Красноярскден экеп ту-рары хомадангыт.

Өвүрүнүк партия, совет органи-зацалары «Чадаана көдө тууду» эргеледин начальниги беш катал, «Сельхозтехника» салырынын на-чальниги дөрт катал, АТК начальни-ги алды катал чаалгалар берип, келдирирге-даа, чагымы-даа кээп хуралга олурушпаш. Чадаана АТК өвүрүнүк алды школаларына, беш ам-негезинге олар ыш сөөртүргө чагыс-даа машина бербөөн, олар ыш сөөрткөн. Хандагайты эмнегези-ниге 900 кубометр, ортукмак школга 1000 кубометр ыш ам-даа сөөртү-мээн.

Чамдык номчукчулар тус черин-ги партия, совет органыны чүү көрүп турар чор деп бодай бээр чадаа-е. Устундө айткан албан органына, бүүдүргө черлериниң туу ууртулга-ын Чадаана, Кызылда болгаш Кра-сноярскке бозуп турары-биле мина партия, совет органына чагырт-пастар. Оон улуканнан партия рай-комго болгаш райкуум чүгө не-гелдер болгаш дилгелер кылдыр ууртап таваргыч турар.

Районнар аразынын албан органи-зацалары болгаш бүүдүргө черлери-ниг районга кичээниг салбас чо-рутан кажан чайлаарыл деп айт-тынын районун ажилчы чоннары сөмүртүп турар.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

салбыры өвүрүн колхозтарын маши-на, трактор болгаш артык кестер-биле база септегеле-биле шуут ханы-лар хүлээлгели, а черек кырында ол албан чери ол хүлээлгелин кууест-пес. Өвүрү хайгааралайн турар. 1964 чылда районун үш колхозта-рына чагыс-даа автомашына бер-бөөн. 1965 чылдын чагыс автома-шынны «Коммунизмче орук» колхоз алган. Колхозтарын автомашына-ларын болгаш трактор моторларын септеп бээр даш хүлээп алгаш, ийи-үш ай иштинде септеп тур-тур. «Торгалыг», «Коммунизмче орук», «Кызыл туз» колхозтарын 12 автомашыналар бо хүннерге чедир септеттимээн.

Өвүрүнүк партия, совет органи-зацалары «Чадаана көдө тууду» эргеледин начальниги беш катал, «Сельхозтехника» салырынын на-чальниги дөрт катал, АТК начальни-ги алды катал чаалгалар берип, келдирирге-даа, чагымы-даа кээп хуралга олурушпаш. Чадаана АТК өвүрүнүк алды школаларына, беш ам-негезинге олар ыш сөөртүргө чагыс-даа машина бербөөн, олар ыш сөөрткөн. Хандагайты эмнегези-ниге 900 кубометр, ортукмак школга 1000 кубометр ыш ам-даа сөөртү-мээн.

Чамдык номчукчулар тус черин-ги партия, совет органыны чүү көрүп турар чор деп бодай бээр чадаа-е. Устундө айткан албан органына, бүүдүргө черлериниң туу ууртулга-ын Чадаана, Кызылда болгаш Кра-сноярскке бозуп турары-биле мина партия, совет органына чагырт-пастар. Оон улуканнан партия рай-комго болгаш райкуум чүгө не-гелдер болгаш дилгелер кылдыр ууртап таваргыч турар.

Районнар аразынын албан органи-зацалары болгаш бүүдүргө черлери-ниг районга кичээниг салбас чо-рутан кажан чайлаарыл деп айт-тынын районун ажилчы чоннары сөмүртүп турар.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

Александр Чаш-оолович Тамба-Су-рунун «Хат» деп аттыг шүктө-болгаш ырлар ному республиканын ном сандыгаларына кирген. 1930 чыл-дан бээр төрөөн Тывазынга күжүн харам чокка берип келген илел-ки-линг хоочун коммунист Тамба-Суру-нун чымындын номчукчулар бистер улуг өөрүшкү-биле хүлээп алган бис. Арат намын башталгыч-биле эргелин артышкыннарын алып тил-лешпаш, артем-техникалык те-хнологияны шижээп ап, чаа орук-биле төрөөн чуртун келжү-рүнче чоңу хей-ай кирип, белик-ке кийгырып турар «Уран чечен аныктыгы» деп шүктү-биле номчу-арын ажиттырган. Ному шунту 21 шүктү кирген. Олар улуг Лениннин, оон тургусканын Коммунист пар-тиянын идеяларынга сорук кирген совет кижинин чагай күш-ажылы-га, байлак-чараш амыдыралына ту-раскааттыган.

Угаанынгар гений,
Улуг башкым; ааа Ленин!
Улуг чоңга ачы-буян
Хайрааны алган чор мен.
Уластарын күчү кириген,
Чечен чүлүн эш чор мен.
Уран сөстүг чогаалдарын
Ажып номтааш ханын чор мен»...
(«Ленинге»)

Күш-ажыл тематизинга бижэн шү-ктүктер чымындаа кол чери ээлеп турар. Оларга «Шени-Бажы», «Арат-чы ажылы», «Саанчы кыстын ко-жамылы», «Тууду» болгаш «Суг-гачы мен» деп шүктүктер хамаар-жы. «Шени-Бажы» деп шүктүк 1936 чылда пардалага үнүп көрүп билек-ле чон анаа аялга чогааткан, ырлажы берген таварыга эвес. Төрөөн чериниң клас-чарла бойду-зун чоңуг күш-ажылы-биле хол-баш, уран чечени-биле мактаан олу-ругларын кижик катал-капал номчу-п олурускаазы кээр!

Коммунизмдин материал-техник-тиг базанын тургузарынга шалтык бооп чорур. Ичингеле ажитыг

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭКП өвүр райкомунун кидис эргелекчи.

С. СЫГЫРТАА,
СЭ

Монгуш
Кенин-Лопсан

ЖУСТУН ШИИТКЕЛИ

Бир совхозтун амгы амьдыралындан үнгөн шынныг төөгү

Бир көжөгө
шиижитеш

КИРЖИКИЛЕРИ:
СООНДАЛААР — 45 харым, совхоз директору.
АГАРЫКПАН — 65 харым, пенсионер, ол хиреде сизген
бригаданыда ажылап турар.
ТОДУГБАН — 30 харым, үчүтчик.

АГАРЫКПАН: (баскетбол оюрун боду ажил бар чы-
дар күчкө көргүзүш). Чол чедип келдиң?
ТОДУГБАН: (аштыкмын). Суур кирейи дээш. Бир чугаалап
орган уруумга баарым ол-дур ийин, кырган (чоруур дей
бээр).

АГАРЫКПАН: (баскетбол оюрун боду ажил бар чы-
дар күчкө көргүзүш). Чол чедип келдиң?
ТОДУГБАН: (аштыкмын). Суур кирейи дээш. Бир чугаалап
орган уруумга баарым ол-дур ийин, кырган (чоруур дей
бээр).

АГАРЫКПАН: (баскетбол оюрун боду ажил бар чы-
дар күчкө көргүзүш). Чол чедип келдиң?
ТОДУГБАН: (аштыкмын). Суур кирейи дээш. Бир чугаалап
орган уруумга баарым ол-дур ийин, кырган (чоруур дей
бээр).

АГАРЫКПАН: (баскетбол оюрун боду ажил бар чы-
дар күчкө көргүзүш). Чол чедип келдиң?
ТОДУГБАН: (аштыкмын). Суур кирейи дээш. Бир чугаалап
орган уруумга баарым ол-дур ийин, кырган (чоруур дей
бээр).

АГАРЫКПАН: (баскетбол оюрун боду ажил бар чы-
дар күчкө көргүзүш). Чол чедип келдиң?
ТОДУГБАН: (аштыкмын). Суур кирейи дээш. Бир чугаалап
орган уруумга баарым ол-дур ийин, кырган (чоруур дей
бээр).

АГАРЫКПАН: (баскетбол оюрун боду ажил бар чы-
дар күчкө көргүзүш). Чол чедип келдиң?
ТОДУГБАН: (аштыкмын). Суур кирейи дээш. Бир чугаалап
орган уруумга баарым ол-дур ийин, кырган (чоруур дей
бээр).

АГАРЫКПАН: (баскетбол оюрун боду ажил бар чы-
дар күчкө көргүзүш). Чол чедип келдиң?
ТОДУГБАН: (аштыкмын). Суур кирейи дээш. Бир чугаалап
орган уруумга баарым ол-дур ийин, кырган (чоруур дей
бээр).

АГАРЫКПАН: (баскетбол оюрун боду ажил бар чы-
дар күчкө көргүзүш). Чол чедип келдиң?
ТОДУГБАН: (аштыкмын). Суур кирейи дээш. Бир чугаалап
орган уруумга баарым ол-дур ийин, кырган (чоруур дей
бээр).

АГАРЫКПАН: (баскетбол оюрун боду ажил бар чы-
дар күчкө көргүзүш). Чол чедип келдиң?
ТОДУГБАН: (аштыкмын). Суур кирейи дээш. Бир чугаалап
орган уруумга баарым ол-дур ийин, кырган (чоруур дей
бээр).

АГАРЫКПАН: (баскетбол оюрун боду ажил бар чы-
дар күчкө көргүзүш). Чол чедип келдиң?
ТОДУГБАН: (аштыкмын). Суур кирейи дээш. Бир чугаалап
орган уруумга баарым ол-дур ийин, кырган (чоруур дей
бээр).

АГАРЫКПАН: (хорадап). Хос хавыктар болбайн канчаар.
Бир га сугаттыг сула дөрт га кургаг черге. тараан суладан
артык дүжүттү, артык хоолдуг болгай. Черле ынчаш, пат
кайгаар ашак-тыр мен. Суг үнөс даг дээз болза, бир аягы хе-
рек. Хөндөргөйин суу ала-чайгаар хөмө алы бээр шынаа, хо-
вуларга тараа, сизгенин суудан калырып турар чорук — «Ты-
ваа» совхозтун ажылын сегидеринге дыка-ла шалтык бооп тур
эвесе.

ТОДУГБАН: (сестил). Директор дыннап каапса, бисти ат
кылыр. Чилег чугааг соксат.

АГАРЫКПАН: Ышх кукун-хай-биле буга уну казып-аш-
тап чораш шамын сактып кээримге, бир-ле тоол-дур. Ам чер-
дээрин сириледип турар машина-техниктиг аларгаш, хола-
даан чүсө дей, ангалда олурар кижилерини изиг куумуур-биле
саарынче кыжылдапсаам кээр-дир ийин, оглукум.

ТОДУГБАН: (акар сымраныр). Чугааг соксат. Машина
хөмөлей-дир.

АГАРЫКПАН: (бир холун кулаанга чедиргеш). Ая? Оо!
ТОДУГБАН: (элээн мыкыр). Машина сайлыг кектиге кы-
жити ышкаш (ору-куду көргүзүш).

АГАРЫКПАН: (эскет чоктал). Суур барайн деп бе? Да-
лашкы чорос сен, бичин чугаалажымын.

ТОДУГБАН: (хорадап). Кончук дагынаа аа. Кижиде деп
турда, сыр өскө чүсө чугаалаар сен ийин (көргүзүш).

АГАРЫКПАН: (караан сымдыгыт көргөш). Бо чүтү хара-
нып турар апардым мол.

ТОДУГБАН: (алгырып). Келди-ле! (Директор чыкк маши-
намыс холдып келгеш, хол тутчуп менбишээр).

СООНДАЛААР: Чаа сизгенин кийи хире апарды? Херек-
лэр чүсөмөр чүд, чажырбайн чугаалаанар (паллос берип
таакшылажыр).

ТОДУГБАН: Доозутувус, эш директор.

СООНДАЛААР: Сизген кези план чүтлө бежен хуу ажил
турда, доозутувус деп чүтүл, күжүрүм?

ТОДУГБАН: Сугаттыг черлерин кескеш, сарааттап каап-
тымыс. Чазын сизгенин сугаттайн барган шөлдеринг дээр-
ге, кыргыт каан алгы-ла.

СООНДАЛААР: (көк шыты дүмчүндөн олтуктур урун-
гөш). Кара-Балыктын оюндан кадардан кестирпейи аан.

ТОДУГБАН: Чылдың-на кургаг шаттарге сизгенингер ма-
лаар канча барган дарга боор сизге?

СООНДАЛААР: (бугаалап). Айтышкын берип тур мен.
Сизген чок болза, саар инектерге чүтү чирткери? Сула база
калга алыскай-дыр.

АГАРЫКПАН: (чугааным аямын билди кааш). Чазын сизген
шөлү сугаттарган кижиге болгай мен. Шаннал акшазын бээр ир-
ги бе, дарга?

СООНДАЛААР: (үзө шаап). Тараа, сизген сугатарынгга,
буга казып-аштаарынгга смет акша көрдүмүн деп үш чыл
иштинде чугаалап келдим. Ам бачым ажыл үзө-дир, ол ду-
гайын соонда чугаалашкык бис аан, таптыг.

ТОДУГБАН: (шидашпайн). Бо ешак эвес болза, тудум
сизген-лаа кайын аягыр бис. Ажыл төлөвирин бодал көрүмөр.
Черде мычаш, чер-жир болза, ачы-дузалыг турган боор.

СООНДАЛААР: (бугаалап). Чазын чег сугаттарган ду-
гайында шымылчазы улут бугалтарге боор, оозун эжкээрге,
соонда таптыг чугаалажык көргөс бис аан.

АГАРЫКПАН: (өндөйи келгеш, маадылап). Дарга ди-
рэктер чүтү чарлык бооп-тур ирги? (холун кулаанга чедире
бээр).

СООНДАЛААР: (хүлүжүрөп). Соонда таптыг шымылчазы
эжкээр сен деп тур мен!

АГАРЫКПАН: Уе-оо! Дарганын бугаанын аа! Эккеп бол-
байн аан. Кырган кижиге улут бугаалтырга калчак чедер кижиге
боор мен, бо-ла берге болгаш тур. Совхоз төмү баарда, район
төмү Чадаана хоорай чедер, оон район төмүндөн чээрби шаа
километр ырак чер база эртер. Оода төп Хөндөргөйге турган
болза аар, ажил-херээн дарга-бошкаралардан айтырарда, амы-
тан чоңга шамбай-ла тургай эртик.

СООНДАЛААР: Кижиге харын эки сүмө кадарга, шорлуп
камынчар ол ашак! Төл каала-да тургай-ла.

АГАРЫКПАН: (чугааным уламчылап). Хөндөргөй дээрге
«Тыва» совхозтун чер-деискээрини ортузу-дур, чонунук хөй
мында-дыр.

СООНДАЛААР: (идээреп). Совхоз төмү каала-даа турза,
мен чоп муңгарар мен. Чыгааным бар-ла болгай.

АГАРЫКПАН: (өзгөн өттүр). Тесе-Хаатга директор чур-
таар бажынын туткан дээш, совхоз төмүн ол озолааш суурга
кыла бээрге, чүтүлге чер таарышпас турган боор. Шыныг сөг-
дөөгө, совхоз төмүн Хөндөргөйге кылырын хоор чон куралга
бадылаан чүсө болгай.

СООНДАЛААР: (тула бергеш, дерин чодип). Наймысала
айтырын соонда таптыг чугаалажык көргөс бис аан. Тараа,
сизген бугааным казып-аштаар акшаны чаа чылдан эгелер соон-
да таптыг планнап көргөс бис аан. Ындагында күстүг дошкуну
чун аар.

ТОДУГБАН: Ах! Чазын-на Агарыкпан ашактын сөзүн ды-
наарын кай эле, дарга?

СООНДАЛААР: (шугулап). Смет, акша чокта, улусту

халас ажылдадыр бе,— кижиге күжүн мөлтүп болбас шаг-ла
болгай. Хар чазын билек, келер частын ажылын соонда тап-
тыг планнапкык бис аан. Сугаттыг черлерге чол кичкээр
салыр дээрим ол-дур ийин.

АГАРЫКПАН: (ылдывыл). Бистин совхоз болган болза,
хоорай чоңун эйт, сүт, саржаг-биле хандырар сорулгалыг
болгай. А чазын малга чөм белеткек албас. Кыжын инекта
сүзү эвээр, деизин кудулаар-дыр.

СООНДАЛААР: (үзө шаап). Ол чугула айтыргаш-дыр Ону
соонда таптыг чугаалашкык бис аан. Ам шаттар эдээрден
кадар сизген кессе дээр боор.

АГАРЫКПАН: Тараа, сизген дүжүдү чаагай болза, дарга
кижиге хамчыт мурнай маадыр атка база чедер чүсө. Сугат-
тыг черлер канга алыштарга, оон алазын кым ооргозынга
чүткээр чүсө ирги?

СООНДАЛААР: (минип). Күстүн дошкун шийткелди менче
диргелип кел чор. Часкы сугаттыг соксатпаан боорумгай. Че-
че ынай. Чогум кым буруулуг болганын соонда таптыг илерет-
кей бис аан. Эки ажылдаар болза, чүтлө дарга эвес, аяа
ажылчын кижиге база маадыр боор! Тараа, сизгенин чаагай
планын соонда таптыг чогаалдык бис аан. Эргн бугаларын
септээрин, чаа бугаларын кайнаар ултай казарын соонда тап-
тыг чугаалашкык бис аан.

АГАРЫКПАН: (бугууреп). Амдым чылдын күзү аактыг-ха-
ламыг болбазын дээш, шыныг болгаш ажыктыг шийтпирин
баш улур боланып көр, оглум. Ой, шынап, уттур часкан-дыр
мен. Казарып турган казындын-на дүне инектер тараанын
оорлап чий бээр-дир. Дас кажалдан шөптөлүп туттуруп көрө!
Саар инектиг кижиге буруунге-ле чылдын септээр, харылаар
черин көргүзүп бээр болгай.

СООНДАЛААР: (далаажып). Силер мени сургап тур силер
бе?

АГАРЫКПАН: (шылдээп). Силерин мен кайын сургаар
ийик мен. Тараа, сизгенин сугадымдан кадырып алган дарга,
дарга даадым, дирэктер сизгенин күс шоолуп, электеп,
шидип турган боорга, хараалап турарым ол-дур ийин. Кан-
ды-лаа ажылды баш бурунгаар бодал кылдыр, чоңга ажык-
тыг ынаапан мол.

СООНДАЛААР: (шугулап кирип). Силерин сүмөйер
билдине берди ышкаш, кырган. Эш Тодугбан! Даг казырын-
дан кестирип киринт. Келер чылдын тараа сизгенин суудан
кадырбарын соонда таптыг чугаалашкык бис аан.

(Көжөгө хаар).

Аштыкыда Аштыкыда Аштыкыда

Акы-дунма социалисттик чурттарда

ЧЕХОСЛОВАКИЯНЫҢ
КОМПАТИЯЗЫНЫҢ
ТИ-ЗЫНЫҢ ПЛЕНУМУ

ПРАГА. Аяа август 31-де Че-
хословакиянык Коммунист пар-
тиясынын ТН-зынык пленуму бо-
луп эртин. ТН-нык пленуму
элээн айтыргаларын чугаалап
көргөн. Партиянын элчелиг
ХИИ сьездин 1966 чылдын май
24-те чылдырын пленум док-
тааткан. Сьездин дараазында
хун чурумун бадылаан: ЧИП ТН-
зынык өтөдү болгаш партиянын
моон сонгарарга сорулгалары —
илеткечи эш Антонин Новотны;
Төп контроль-ревизия комиссия-
зынык өтөдү — илеткечи эш
Павел Грон; илеткечи чугаа-
лажып көр: ЧИП-нык ХИИ сьез-
динин доктаалдарын үлүзэл-
алыр; партиянын ТН-зын болгаш
Төп контроль-ревизия комиссия-
зын сонгуур.

ВАРН ХОРАЙНЫН ПАРТИЯ
АКТИВИ-БИЛЕ
Т. ЖИВНОВТУҢ
УЖУРАШНАНЫ

СОФИЯ. Варн хоорайнын пар-
тия организациынын активи-
биле ужуражышына БИП ТН-
зынык бирги секретары, БУР-нуң
Министрлер Чөвүлелинин даргазы
Тодор Живков улус ажил-агы-
нын беш чыл планынык дургу-
зунда чурттуң экономикалык хө-
жүмдөзинин перспективаларынык
дугайын чугаалаан дээрин БТА
агентиле дунчадып турар.

Улус ажил-агынын эконо-
митиг хөжүмдөзинин кол ула-
нышынын болза элктрозэнер-
гияны ажилдап үндүрөр талазы-
биле нүчүлөрүн көвүдөдирин, хи-
мия улутпурунун шалпын өзүл-
дөз, амгы үнөй машина тудуун
тургузары болуун Т. Живков
демдеглээн. Нездэ ажил-агы тал-
лазы-биле 1970 чылга чедир суг-
гаттыг черлерини шөлүн 1 мил-
лион 500 муң гектарга калбарты-
рын төлөвилээн. Нездэ ажил-
айгыга комплексилгик механиз-
ацияны хөжүмдөринин болгаш
үлөтүр технологиянын илгерте-
диринин чугула умур-дузанын
үнөлөп көрүп турар.

ЧОНУН БЕШКИ НЕЗИН
ӨӨРЕНИП ТУРАП
БУДАПЕШ. Сентябрь 1-де
Венгриянык 7 муң школарын-
да республиканын бичи хамзаатыла-
ры — сес чыл болгаш ортумак

школарын өөреникчилери өө-
ренип эгелээн. Чаа өөредилге чы-
лында сес чыл школарынның,
гимназияларын болгаш техни-
кумнарның 1.600 муң аягыр су-
гулдары парталарда олурупкан.
Бир эвес аяа сентябрь ортан
үдө өөредилге чылы эгелээр
дээш өөредилге черлериниң 90
муң студенттерин, эаачно бол-
гаш нөмүс өөренип турар он-он
муң студенттерин нездэ болза
Венгрияда чурттуң чонунук бөш-
ки незин өөренип турар.

ЧАА БУДУРУЛГЕ

БУХАРЕСТ. Попша-Микэде өн-
нүг металлургия комбинатында
ажылгалга кирген чаа фабрика
чыла 100 муң тонна күгүр кыс-
лотазын бээр. Цини болгаш ко-
гулчун концентраттарын өртөдир
талазы-биле завод чоңита чаа
ажылгалга база кирген. Чаа бу-
дурүлгелериниң шехтерин болбаз-
зыраңгай дерилге-биле дерзэн.

Моод Арат Республиканын баштайгы Социалистик Күш-ажылды
Маадыры Даваажав хой чылдарда Налайха-капиталына шахтага
ажылап келген. Ам ол күш-ажылы-биле чедип алган чөптүг
дыштанылгазын дыштангып турар. Хөмүр даш казар черде оон ор-
нун олгу Амарсайхан солаан. Шахтержу алдарыг чачылдым иле-
гелдиг холга замчыдып берген.

ЧУРУНГА: Даваажав бодунуң оглун ажылда үлөп тур.
Фото Н. ДОЖУНУУ.
СЭТА-нык фотохрониказы.

НӨРЕЯНЫН ДЕМОКРАТТЫГ
ХЕРЭЗЖЕНЕР
ЗВИЛЕЛИНИН
СЬЕЗДИЗИ

ПХЕНЬЯН. Нөреян демократ-
тыг херэзжонер зивилелиниң үш-
ку сьездин ында болуп турар.
Сьездинин ажилдышынынга
партиянык болгаш республиканык
чазанык уаурунчулары олуруш-
кан.

Сьез зивилелин ажилынык
түңгелдеринин дугайын, оон ус-
таанык эскерилгелер кирип ду-
гайын чугаалажып көр база
зивилелин уаурунчу органдарын
сонгуур.

КЫДАТТА БАШТАЙГЫ ЗАВОД
ПЕКИН. Винпион синтетитиг
волокналар будурер талазы-биле
Кыдатта баштайгы завод амыл-
далга кийринген.

Бо заводта поливинил спирттиң
цегги болгаш аргылга цегги—мын-
дыг ийи кол шехтер тургустунган.
(СЭТА).

ВДР-нин агаарынга дүжүр
аттырган

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамның улус армиязының агаардан халдааш-
кынга уауу камгалла кезектери август 31-де Шон-Ла биле Нге-Ан мож-
уларынд деискээринин кырынга дөрт америк самолёттарын дүжүр аткан
деп, Вьетнам информса агентиле дамчыдып турар.
Мынчанга 1964 чылдын август 5-тен бээр Вьетнамның Демократтыг
Республиканың деискээринин кырынга дүжүр аттырган америк само-
лёттарын ийити саны 509 болган.

Мексиканың конгресинде

МЕХИКО. (СЭТА). Мексиканың
Национал конгресинин сессиязында
чүсө чугаалап тура президент Диас
Орда чыл дургузунда чурттуң эко-
номиктиг хөжүмдөзинин түңгелде-
рин үндүргөн. Чамдык чедикшиинер
чедип алдынганын, экономикада ка-
питал салышкынынын көвүдээзин
ол демдеглээн.

Доминикан Республикада болуш-
куннарга хамарыштыр президент
хольгарлаштыртып болгаш уластар-
нын бот башкартыларынын принци-
теринге үндөзүлгөс Мексиканың
турмуштарын бадытаан. Америка
аразынын дээр күштерин тургуска-
нынга Мексиканын таарышмайн ту-
раарын ол илгерилээп.

Аныак чогаалчыларын чыгыныче

Сибирь зоназынын аныак чогаал-
чыларын чыгыж Чита хоорайга
чөөкү хүнерде болур. Москва,
Ленинград болгаш өске-даа хоорай-
лардан келер хоочун чогаалчылар ол
чыгыш ажилына кийриж.

Хой кижиге киржикчилг ол чыш-
ка 22 крайларын, республикалар-
нын, областтарын төлээрлик кир-
жит.

„Тудугжу“ уткан

Сентябрь 2-де, бүт бөмбүлүг рес-
публикага бирги нер дээр маргылаа
Кызылдин паргында «Хүреш» ста-
диона уламчылаан.

Ужражышкыга «Звезда» биле
«Строитель» командалары ойнаа.
Оюунуң баштайгы чартындаан-на
тудугжулар алаангаш, чараш ойнааш,
ийи санын кирип тепкен.

Ийгин чартында солдаттар туру-
жун таарыштыргаш атактап, бурун-

гаараа-даа, тудугжулар анаа шың-
гы ханылап, көмө атактап, бөм-
бүктү оң, солгай талакы кыдыкы
халдакчыларынче үндүрүп турда,
В. Саннов күштүг теңг-биле бөмбүк-
тү хаалажы кийрген. Ынчанга ийи-
ти сан 3-0 болуп, спортчу чедикши
тудугжуларын болган. Бирги чер
дээр маргылаа уламчылаан.

М. ГАМИДОВ.
С. ОЮН.Школычыларга сүмө
ЭРТЕН ЧУНУШКУН

Иштики ак хойлениң чечерия өрү сымырш, моюндурдуу ан-
дара каап алыр.

Суг дамчыдылганын кранында, азы чунар демиден агып ту-
рар сугга чунар. Тажа турган суг-биле чунуп болбас, чүге дээрге
суг тажа тура улааткан чок-ла бокалы бээр. Бир эвес чунар демир,
азы суг дамчыдылганы чок болза өг-бүленин кекжунериянын бирээ-
зин дилээш, аяа сугту хымыш-биле куттуруп ап тургаш чунуп бо-
лур.

Баштай холдарын савангап чурар. Уруглар саванын, азы глине-
рияны саванын хергелесе эки: ол эки көкүткелер.

Директор алдынк хирин тускай шетка-биле аштар.

Директор алдынга хирин чылдырбас төлээр, оларын кыска-
лаадыр кезер.

Оон соонда холдарын катал-ла савангап, ол саван-биле арын-
нын, моюнуу болгаш кулактарын өгээр. Арынны ычкар савангап ту-
ра карактар иштинче саван кийрибизин болаар херек.

Дүмчүк иштин аштарда дүмчүктүн бир үдүн эрегж бажы-биле
чыгыш идип алгаш, өске үдүндөн хейин үндүр үрүптер. Дүмчүктүн
ийи үдү-биле бир уга сымнирер хоралыг.

Арынга, моюнга болгаш кулактарга өгээр саванын арыдыр чүп
каапкаш, кешти аржыл-биле кургалды чодар. Чуган кешти өл ар-
тырарга, аяа бозуерге черлер тыттып, хоралгылар үкүп болур.

Кижиге буруу болу тускай аржылдыгы болур херек.

Директер хун буруу аштарга чосур.

Кижиге буруу болу тускай аш шеткалыг болур ужурулуг, дик
шеткалыгы хылдары ында-ла кончук кадыт эвес келек-кезек бөлүк
болза эки.

Директер бугу талааларында аштар, чүгө уауругу директерин
эвес харын даг директерин база аштар.

Директер аштарынның кол сорулгасы — оларын аразында ыл-
дыгына берген чөм артыны арылап үндүрер болур. Ол сорулга-
былде үстүр, алдынк директерин тус-тус аштар. Устүр директерин аш-
тарда шетканын хылдарын алаанга өрү кылдыр, алдынк директерин
аштарда — үстүрүн кууду кылдыр тудар.

Директер аштарга сөлдүмдө аас иштин суг-биле каш катал чайып
төгөр херек.